

Grzegorz P. Waśniewski

Uniwersytet Warszawski

grzewasn@yahoo.co.jp

ORCID: 0000-0001-6701-5862

IDEOGRAMY W PIŚMIE JAPOŃSKIM ORAZ W PIŚMIE POLSKIM Z PUNKTU WIDZENIA SEMIOTYKI – O PEWNEJ ANALOGII GRAFEMICZNEJ OBU JĘZYKÓW

Termin *ideogram* postrzegany jest w polskiej tradycji badań nad językiem jako pojęcie z dziedziny językoznawstwa ogólnego, niewykazujące żadnych powiązań z polszczyzną. W niniejszym tekście chcielibyśmy jednak podjąć próbę wykazania, że powiązania takie można byłoby odnaleźć przy dokładniejszej – chociaż podważającej dotychczasowe podejście do grafemiki polonistycznej – obserwacji niektórych komponentów leksykalnych w tekstach polskich.

Ideogramy jako znaki pisma są w literaturze lingwistycznej powszechnie kojarzone z pismem chińskim, ewentualnie z pismem egipskim w jego najdawniejszej odmianie. Taką charakterystykę tych jednostek semiotycznych możemy odnaleźć w większości kompendiów językoznawczych i potwierdzeniem tego może być na przykład hasło *idéogramme* w popularnym niegdyś i wielokrotnie wydawanym francuskim słowniku językoznawstwa wydawnictwa Éditions Larousse z roku 1973, w którym czytamy:

ideogram

Ideogramem nazywa się znak pisany odpowiadający jakiejś myśli, wyobrażeniu (jak np. pojęcie, proces, jakość). Jako przykłady pisma ideograficznego przyjmuje się na ogół pismo chińskie oraz hieroglify egipskie w ich najstarszej postaci.

(1) Źródłem ideogramów chińskich są piktogramy jako stylizowana reprezentacja konkretnych przedmiotów i jakichś procesów, takich jak: człowiek, zwierzęta, podstawowe formy aktywności itd. W obrębie ideogramów mieszczą się ich połączenia, bez wątplenia późniejsze, zapisy właściwie ideograficzne, czyli takie, gdzie są wykorzystane komponenty wskazujące (takie, które są racjonalizacją formuły „X implikuje Y”) bądź też symbole (to znaczy znaki oznaczające pojęcia, ale na sposób czysto konwencjonalny).

Ideogramy złożone wywodzą się z analizy pojęcia na elementy już reprezentowane w piśmie, na przykład znak DOBRY – KOCHAĆ (ideogram ten nie oddaje takiej lub innej „kategorii gramatycznej”, pojęcia, które jest obce językowi chińskiemu) oparty jest na połączeniu znaku

KOBIETA – ŻEŃSKI oraz DZIECKO – SYN. Reprezentacja foniczna tego ideogramu złożonego nie wykazuje żadnego związku z którymkolwiek ideogramem składowym.

Niektórzy lingwiści współcześni są szczególnie zainteresowani rolą odgrywaną przez pismo ideograficzne, czyli: odzwierciedlenie gramatyczne, pojmowanie związków między językiem a rzeczywistością, i być może takie samo pojmowanie świata samo w sobie może być kształtowane w istotnych zależnościach między opozycją w użyciu pisma ideograficznego oraz pisma fonetycznego. Gramatologia Jacquesa Derridy znajduje tam swoje źródło [...]¹.

Przytaczamy tutaj w głównej części tę – dzisiaj już bardzo odległą czasowo – definicję. Jednak po to, aby chociaż w podstawowym zakresie wynagrodzić dzisiejszym czytelnikom typograficzne niedoskonałości dawnych kompendiów drukowanych, omawiających semiotykę ideogramów bez żadnych ilustracji materiałowych, postaramy się uzupełnić obraz oryginalnych zjawisk językowych dyskutowanych w tej definicji. Jak się wydaje, stosunkowo niewielu dzisiejszych odbiorców, czytając to hasło obecnie, potrafiłoby w pełni zrozumieć, o jakich ideogramach chińskich była tu mowa. Autorzy hasła nie byli bowiem w stanie przytoczyć ich w postaci oryginalnej. Zatem, kiedy mowa o piktogramach, to uwagi te odnoszą się do ideogramów o następujących postaciach oryginalnych:

- ideogram o znaczeniu CZŁOWIEK reprezentowany jest przez niepodzielny strukturalnie piktogram 人 (odbierany powszechnie jako obraz sylwetki ludzkiej), o motywacji etymologicznej wyrazistej nawet dzisiaj, a jeszcze wyrazistszej w historycznych postaciach z pisma pieczęciowego²:
CZŁOWIEK 人 (odczyt chiń. *ren*, sinojap. *JIN/NIN*, rdzennie jap. *hito*)³

¹ W postaci oryginalnej wykorzystany tu fragment definicji brzmi:

„**idéogramme**

On appelle *idéogramme* un caractère graphique correspondant à une idée (concept, procès, qualité). On prend généralement pour exemples d'écriture idéogrammatique l'écriture chinoise et les hiéroglyphes égyptiens sous leur forme la plus ancienne.

(1) L'origine de l'idéogramme chinois est dans le pictogramme, représentation stylisée d'objets concrets et de quelques procès: l'homme, les animaux, les principaux mouvements, etc. Aux pictogrammes se sont adjoints, postérieurement sans doute, des notations proprement idéogrammatiques, dès lors qu'on a utilisé les indices (selon le raisonnement «X implique Y») ou les symbols (le signe notant une idée, mais de façon purement conventionnelle).

Les idéogrammes complexes proviennent de l'analyse d'une idée en éléments déjà représentés dans l'écriture; par exemple, le signe *bon-aimer* (l'idéogramme ne note pas telle ou telle «catégorie grammaticale», notion étrangère au chinois) s'obtient par combinaison des signes *femme-femelle* et *enfant-mâle*. La réalisation phonique de l'idéogramme complexe n'a bien entendu aucun rapport avec l'un quelconque des signes composants.

Certains linguists contemporains sont particulièrement attentifs au rôle joué par l'écriture idéogrammatique: la réflexion grammaticale, la conception du rapport entre la langue et le monde, et peut-être même la conception du monde elle-même peuvent être modifiées dans des proportions importantes par l'opposition entre l'usage de l'écriture idéogrammatique et celui de l'écriture phonétique. La grammatologie de J. Derrida a trouvé là son origine [...].”

² Postacie w piśmie małopieczęciowym pochodzą z czasów chińskiej dynastii Qin (III–I w. p.n.e.).

³ Morfemy sinojapońskie w izolacji, jako odczyty ideograficzne, podajemy w zapisie wersalikami.

- ideogram o znaczeniu ZWIERZĘ, ZWIERZĘTA jest reprezentowany w postaci piktograficznego subideogramu 犭, kategoryzującego różne złożone ideogramy z tego pola leksykalnego, takie jak na przykład:

ZNACZENIE	PISMO MAŁOPIECZĘCIOWE	POSTAĆ WSPÓŁCZESNA	ODCZYT CHIŃSKI	ODCZYT SINOJAPOŃSKI	ODCZYT RDZENNIE JAPOŃSKI
WILK	犭	狼	<i>láng</i>	<i>RÔ^{a)}</i>	<i>ookami</i>
JENOT	犭	狸	<i>lí</i>	<i>RI</i>	<i>tanuki</i>
PIES	犭	狗	<i>gǒu</i>	<i>KU KÔ</i>	<i>inu</i>
LIS	犭	狐	<i>hú</i>	<i>KO</i>	<i>kitsune</i>

^{a)} Symbol cyrkumfleksu nad samogłoską służy do oznaczenia jej przedłużenia w wymowie.

- ideogramy służące do zapisu podstawowych form aktywności to na przykład: 見 PATRZEĆ – WIDZIEĆ – OGLĄDAĆ (złożony z subideogramów 目 OKO oraz 儿 CZŁOWIEK⁴), 書 PISAĆ – MALOWAĆ (połączenie zmodyfikowanego subideogramu 聿, będącego piktograficznym przedstawieniem ręki trzymającej pędzel oraz subideogramu 日, będącego tutaj piktograficznym przedstawieniem materiału pisarskiego) czy 步 IŚĆ – KROCZYĆ (jako połączenie subideogramu 止 STOPA – ZATRZYMAĆ SIĘ oraz subideogramu 少 TROCHĘ – NIEWIELE);

ZNACZENIE	PISMO MAŁOPIECZĘCIOWE	POSTAĆ WSPÓŁCZESNA	ODCZYT CHIŃSKI	ODCZYT SINOJAPOŃSKI	ODCZYT RDZENNIE JAPOŃSKI
PATRZEĆ WIDZIEĆ OGLĄDAĆ	見	見	<i>jiàn</i>	<i>KEN GEN</i>	<i>mi.ru mi.eru mi.seru</i>
PISAĆ MALOWAĆ	書	書	<i>shū</i>	<i>SHO</i>	<i>ka.ku fumi</i>
IŚĆ KROCZYĆ	步	步	<i>bù</i>	<i>HO BU FU</i>	<i>aru.ku ayu.mu ayu.mi</i>

- ideogram o znaczeniu 好 DOBRY – KOCHAĆ, reprezentowany jest w zasobie ideograficznym przez *compositum* złożone z dwóch subideogramów: 女 KOBIETA – ŻEŃSKI oraz 子 DZIECKO – SYN.

⁴ Ideogram 儿 CZŁOWIEK – NOGI CZŁOWIEKA ma wspólną etymologię z ideogramem 人 CZŁOWIEK.

ZNACZENIE	PISMO MAŁOPIECZĘCIOWE	POSTAĆ WSPÓŁCZESNA	ODCZYT CHIŃSKI	ODCZYT SINOJAPOŃSKI	ODCZYT RDZENIE JAPOŃSKI
KOBIETA ŻEŃSKI	𠤎	女	<i>nǚ</i>	<i>JO</i> <i>NYO</i> <i>NYÔ</i>	<i>onna</i> <i>me</i> <i>musume</i>
DZIECKO SYN	𠤎	子	<i>zǐ</i> <i>zi</i>	<i>SHI</i> <i>SU</i> <i>TSU, ZU</i>	<i>ko</i> <i>ne</i>
DOBRY KOCHAĆ	𠤎	好	<i>hǎo</i> <i>hào</i>	<i>kô</i>	<i>su.ku</i> <i>su.ki</i> <i>kono.mu</i> <i>kono.mi</i> <i>kono.mashii</i> <i>yo.i</i> <i>yoshi.mi</i>

Stwierdzenie, że reprezentacja foniczna tego ostatniego ideogramu złożonego nie wykazuje żadnego związku z którymkolwiek ideogramem składowym należy rozumieć tak, że we współczesnym języku chińskim odczytywany jest on jak *hǎo* bądź *hào*, a w japońszczyźnie w postaci sinojapońskiej jako *kô* oraz w takich rodzimych postaciach japońskich, jak przymiotnik *suki* 'lubić', czasownik *konomu* 'preferować co; upodobać sobie co' czy przymiotnik predykatywny *konomashii* '(np. o stanie) taki, który jest dobry, wręcz oczekiwany' oraz w innych postaciach derywowanych. Oba człony tego złożenia jako ideogramy samodzielne mają zupełnie odmienny odczyt, dla ideogramu 女 KOBIETA są to: chiń. *nǚ*, sinojap. *JO*, *NYO*, *NYÔ* oraz rodzime jap. *onna*, *me* (jako morfem niesamodzielny), *musume*; dla ideogramu 子 są to: chiń. *zǐ*, *zi*, sinojap. *SHI*, *SU*, *TSU*, *ZU* oraz rodzime jap. *ko*, *ne*⁵.

Zwraca tutaj uwagę, że autorzy hasła definiują pismo ideograficzne i znaki tego pisma – ideogramy, tradycyjnie nazywane tak w lingwistyce zachodniej – ograniczając ich występowanie wyłącznie do języków, w których zapis mowy, oparty na takich mechanizmach, tworzy trzon systemu grafemicznego⁶. Zjawisko pisma ideograficznego jest tu zatem odnoszone głównie do pisma chińskiego (bądź egipskiego, ale ten drugi obszar cywilizacji pisma ideograficznego musimy tutaj z konieczności pominąć).

⁵ Technika drukarska, nawet w okresie, kiedy wydawany był ten słownik terminologii językoznawczej, w rzeczywistości umożliwiała wydruk oryginalnych form omawianych ideogramów, ale barierą mogła tu być kalkulacja kosztów bądź niedostępność poznawcza chińskiego pisma ideograficznego w omawianym właśnie aspekcie, gdyż nieznanostwo tego niezwykle złożonego grafemicznie systemu pisma może stanowić całkiem wytłumaczalną trudność nie tylko techniczną.

⁶ Autorzy hasła przywołują tutaj też dosyć kontrowersyjną teorię gramatologiczną Jacquesa Deridy jako koncepcję powstałą we francuskim środowisku naukowym i cieszącą się wówczas sporym autorytetem, jednak w niniejszym tekście nie mamy możliwości nawet pobieżnego jej omówienia.

Tymczasem po głębszym namyśle można byłoby dostrzec występowanie ideogramów także w językach, których w potocznej świadomości nigdy nie kojarzono z taką odmianą pisma. Należy do nich między innymi język polski, w którym niewątpliwie znakami pisma ideograficznego są cyfry arabskie – całkowicie pasują one do przywołanej tu definicji ideogramu jako znaku pisanego odpowiadającego jakiejś myśli, wyobrażeniu lub pojęciu. Zwrócił na to uwagę Romuald Huszcza w swoim artykule z 2011 roku, w którym znalazła się następująca obserwacja:

Wydawać by się zatem mogło, że pismo ideograficzne wcale nie musi stanowić żadnej przeszkody w leksykograficznym oglądzie języka i że powinno być w pełni respektowane jako jego integralny komponent systemowy, interesujący poznawczo i możliwy do objęcia analizą teoretyczno-lingwistyczną. O tym, że tak jednak nie jest, możemy się przekonać właśnie w językoznawstwie polskim, w naszym własnym środowisku leksykograficznym. Otóż mało kto uświadamia sobie, iż w sposób bardzo wyraźnie analogiczny z japońszczyzną w języku polskim funkcjonuje niewielki zasób ideogramów w postaci cyfr arabskich oraz równoległe zideografizowanych akronimicznie na podłożu alfabetu łacińskiego cyfr rzymskich, dysponujący autonomiczną gramatyką i przejawiający wyraziste znamiona mieszanego użycia ideograficzno-alfabetycznego. Ideogramy te są zakresowo uniwersalne i funkcjonują w różnych językach, ale nie jest to uniwersalność całkowita. Musimy przy tym zauważyć, że ideogramy takie jak 0, 1, 2 mają znaczenie, podobnie jak odpowiadające im wyrazy *zero*, *jeden*, *dwa*, przy czym synchronicznie znaczenie to nie jest w żaden sposób umotywowane kształtem ideogramu, ma charakter arbitralny i jest mu przyporządkowane wyłącznie konwencjonalnie, na zasadzie uzusu semiotycznego, który w tym wypadku wynika z bilateralnego związku między np. ideogramem 0 a wyrazem *zero*. Możemy również zauważyć, że – odmiennie od tej sytuacji – w kształcie graficznym ideogramów I, II, III, należących do zasobu tzw. cyfr rzymskich, rozpoznawalna jest w oczywisty sposób motywacja graficzna znaczenia ideogramu, oparta na mechanizmie multiplikacji, która jednak nie może być utożsamiana z samym znaczeniem⁷.

Należy w tym miejscu dodać, że stwierdzenie, że cyfry są ideogramami, już wcześniej znalazło się także w zredagowanym przez Kazimierza Polańskiego haśle *ideogram* zamieszczonym w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego*:

Ideogramami są także np. cyfry i inne symbole matematyczne, np. $\sqrt{\quad}$, $+$, a także znaki typu %, §⁸.

Uwaga ta jednak nawiązuje do rozumienia ideogramu jako „znaku graficznego oznaczającego pojęcie”, gdyż taka tradycyjna definicja, w pełni zgodna z przytoczonym wyżej hasłem w słowniku Larousse, występuje na początku hasła w *Encyklopedii...*

Można to skomentować następująco: dla języka matematyki ideograficzny status cyfr nie jest istotny, staje się taki jedynie w sytuacji użycia ich w tekstach języka

⁷ Zob. Huszcza 2011: 165.

⁸ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* 1993: 215.

naturalnego. Tutaj bowiem cyfry jako ideogramy mają status leksemów grafemicznych, całkowicie równoważnych z odpowiadającymi im leksemami fonicznymi z ich segmentacją diakrytową, odzwierciedloną w zapisie alfabetycznym. Zatem, jako komponent tekstu w języku naturalnym, cyfra 1 jest ekwiwalentem liczebnika *jeden* we wszystkich jego postaciach kategoryalnych oraz morfologicznych (*jeden* jako rzeczownikowy liczebnik główny, *pierwszy* jako przymiotnikowy liczebnik porządkowy itd.). Jednak to właśnie ułomność komunikacyjna ideogramu w sygnalizowaniu form odmiany fleksyjnej skłania użytkowników do opatrywania ideogramu cyfrowego dopiskami alfabetycznymi.

Zwraca uwagę fakt, że w językoznawstwie na ogół nie traktuje się cyfr arabskich jako znaczących jednostek języka naturalnego, czyli ideogramów cyfrowych, które można przecież rozumieć jako grafemiczne leksemy. Może to świadczyć o tym, że na pozór oczywiste i w pełni przekonujące uwagi cytowanych tu lingwistów nie zdołały upowszechnić się w świadomości szerszego grona czytelników. Zapewne powodem jest ściśle przestrzegana przynależność cyfr arabskich do formalnego języka matematyki, jako symboli liczb bądź też umownych znaków pisarskich służących do ich zapisu. Cyfr używa się jednak pospolicie nie tylko w formułach matematycznych, lecz także w tekstach pisanych języka naturalnego. Są one w nim w jego postaci mówionej reprezentowane przez liczebniki o różnej przynależności kategoryalnej – rzeczownikowej, przymiotnikowej czy przysłówkowej – i tutaj przysługuje im status leksemów językowych całkowicie odrębny od matematyki.

Cyfry arabskie są więc czysto ideograficznymi znakami liczb, ilości, mnogości, kolejności, rachuby czasu, różnych miar i zbiorów kwantytatywnych⁹. W języku polskim spotykamy przecież na co dzień zapisy takie jak:

10°C – odczytywane jako *dziesięć stopni Celsjusza*

25 mg – *dwadzieścia pięć miligramów*

23 I 1920 r. – *dwudziestego trzeciego stycznia tysiąc dziewięćset dwudziestego roku*

od 1 do 3 marca – *od pierwszego do trzeciego marca*

950 km/h – *dziewięćset pięćdziesiąt kilometrów na godzinę*

⁹ Obszerniej na temat kategorii kwantytatywnych w języku japońskim zob. Pietrow 2013. Wyrażenia tego typu obejmują w japońszczyźnie połączenia ideogramów cyfrowych z sufiksami miar bądź też kategoryzatorami (tzw. klasyfikatorami), wyznaczającymi rodzajowe kategorie kwantytatywne, typu *gomai* 五枚 'pięć obiektów płaskich', *gosatsu* 五冊 'pięć obiektów woluminowych', *gonin* 五人 'pięciu ludzi', *gohiki* 五匹 'pięć małych zwierząt', *gotô* 五頭 'pięć dużych zwierząt', *godai* 五台 'pięć maszyn, dużych urządzeń'. Zbiór tego rodzaju kategoryzatorów (przyliczebnikowych sufiksów kategoryalnych) jest własnością japońszczyzny jako języka naturalnego, nie należy w żadnej mierze do systemu numerycznego matematyki. Również w języku polskim można znaleźć tego rodzaju frazy czysto językowe, np. *pięć kromek chleba*, *pięć sztuk koszul*, *pięć arkuszy papieru*, *pięć par obuwia*, *pięć bel materiału*, *pięć zestawów modelarskich do sklepania*, *pięć kompletów ubrań roboczych* i inne.

Również ideogramy wymienione przez K. Polańskiego są w tekstach języka polskiego odczytywane w analogiczny sposób:

25% dodatek do uposażenia – *dwudziestopięcioprocentowy* [...]
§6 – *paragraf szósty*

Można przy tym zauważyć, że ideogram § występuje w prepozycji do ideogramów cyfrowych, podczas gdy ideogram % – w postpozycji.

Wykorzystując internet jako dogodny korpus przykładów, możemy łatwo odnaleźć użycia tego typu jako przejaw masowego zjawiska skracania zapisu:

Małżonkowie doczekali się narodzin 21 dzieci – 11 chłopców i 10 dziewczynek. Różnica między najstarszym a najmłodszym potomkiem wynosi 24 lata.

W odczycie przybiera to następujące brzmienie: [...] *dwadzieściorga jeden dzieci – jedenastu chłopców i dziesięciu dziewczynek. Różnica [...] wynosi dwadzieścia cztery lata.*

W niektórych przypadkach do ideogramów cyfrowych dopisuje się w taki sposób nie tyle końcówki, ile pewnego rodzaju zakończenia, podpowiadające czytelnikowi poprawny odczyt formy fleksyjnej, takie jak:

1-szy – *pierwszy* (spotykana jest też pisownia *1szy*)
1-sze – *pierwsze*
1-szym – *pierwszym*
1-szemu – *pierwszemu*
1-szego – *pierwszego*
2-gi – *drugi*
3-ci – *trzeci*
7-my – *siódmy*
9-ty – *dziewiąty*
1000-czny – *tysięczny*
15-krotne – *piętnastokrotne*
pręt stalowy 6-kątny – *pręt stalowy sześciokątny*
śruby z łbem 6-kątnym – *śruby z łbem sześciokątnym*
po 3-kroć bezpieczeństwo – *po trzykroć bezpieczeństwo*
5 raczki z Krakowa – *pięcioraczki z Krakowa*¹⁰
6-raczki w Polsce – *sześcioraczki w Polsce*
nasi 4-nożni przyjaciele – *nasi czworonożni przyjaciele*

¹⁰ Spotykany jest również zapis bez dywizu między ideogramem cyfrowym a zakończeniem literowym.

Huppe Aura pure 4-ka¹¹ – [...] *czworokąt*
szybowiec 2-miejscowy – *szybowiec dwumiejscowy*
szybowiec 2 osobowy – *szybowiec dwuosobowy*
sofa 4-osobowa – *sofa czteroosobowa*
7-ro dzieci i młodzieży z autyzmem z terenu gminy Chełmiec – *siedmioro dzieci* [...]
600-tna rocznica nadania praw miejskich miastu Janowo – *sześćsetna rocznica* [...]
3-krotny medalista olimpijski – *trzykrotny medalista olimpijski*
100-letni przegląd prasy – *stuletni przegląd prasy*
był on już karany 4-miesięcznym więzieniem¹² – [...] *czteromiesięcznym więzieniem*
matka 9-ciorga dzieci owdowiała – *matka dziewięciorga dzieci owdowiała*
100-tny spektakl „Chłopów” – *setny spektakl „Chłopów”*
pierwszy Zjazd Gnieźnieński odbył się w roku 1000-sięcznym – [...] *w roku tysięcznym*
kup sobie 1000-konny silnik Dodge’a – [...] *tysiąckonny silnik Dodge’a*
Edukacja bezstresowa niszczy szwedzkie szkolnictwo. Uczniowie dostają same 5-tki!
– [...] *Uczniowie dostają same piątki!*
Wielki 40-dniowy post rozpoczynamy w środę popielcową od symbolicznego posypania głowy popiołem. – *Wielki czterdziestodniowy post* [...].

Spotyka się też czyste zapisy ideograficzne bez dopisków literowych i w takim wypadku czytelnik musi sam odgadnąć właściwy odczyt:

2 kl. PKP – *druga klasa PKP*

Z punktu widzenia poprawności ortograficznej taki mieszany, ideograficzno-alfabetyczny zapis liczebników porządkowych w polszczyźnie jest zwalczany przez lingwistów oraz edytorów tekstów. Zalecany normatywnie zapis (np. w *Kieszonkowym słowniczku interpunkcyjnym PWN*) to pisownia z kropką po cyfrze, np. 1. – *pierwszy*, 2. – *drugi* itd. Użytkownicy języka jednak najwyraźniej nie przestrzegają tego z wielu powodów mało wygodnego zalecenia – zapisy mieszane są stosowane powszechnie i łatwo to potwierdzić, przeszukując internet, co zresztą uczyniliśmy. Trzeba jeszcze dodać, że dla większości czytelników słownikowych zaleceń ortograficznych odnoszących się do cyfrowego zapisu wyrażen liczebnikowych z kropką czy bez całość tej eksplikacji jest mało przejrzysta, obejmuje wiele wyjątków urastających do takiej liczby, że ich pamięciowe opanowanie przerasta kompetencje zwykłego użytkownika polszczyzny, nie mówiąc już o tych odbiorcach, dla których polszczyzna jest językiem obcym.

¹¹ Nazwa markowa drzwi do kabiny prysznicowej.

¹² Cytat pochodzi z tekstu prasowego z lat 30-tych XX wieku.

Nie może więc dziwić, że praktyka internetowa tego rodzaju zapisów cyfrowych zupełnie rozchodzi się z zaleceniami poprawnościowymi. Wy tłumaczenie takiego zachowania – wyraźnie lekceważącego zalecenia – zwykłych użytkowników polszczyzny nie jest trudne: autorytatywne wprowadzenie symbolu kropki zamiast ułatwiać zapis w istocie go utrudnia. Niezwykle złożony fleksyjnie bądź leksykalno-kategorialnie potencjalny zasób odczytów pojedynczej cyfry użytej w tekście i opatrzonej symbolem kropki w tekście wymaga od czytelnika nie tylko dokładnej analizy kontekstu, lecz także dokonania trudnego wyboru właściwej postaci fonicznej polskiego ideogramu cyfrowego.

W dodatku w innych językach, na przykład w angielskim czy francuskim, tego rodzaju uzupełniające dopiski wymowy cyfr arabskich są powszechnie akceptowane i nie wywołują kontrowersji, np.:

ZAPISY (SKRÓTY) IDEOGRAFICZNO-ALFABETYCZNE¹³

ANGIELSKIE		FRANCUSKIE
<i>1st – first</i>	‘pierwszy’	<i>1er – premier, 1ère – première</i> ¹⁴
<i>2nd – second</i>	‘drugi’	<i>2me – deuxième, 2nde – second(e)</i>
<i>3rd – third</i>	‘trzeci’	<i>3me – troisième</i>
<i>100th – hundredth</i>	‘setny’	<i>100me – centième</i>

Tak więc w tekstach pisanych możemy spotkać się z takimi przykładami, jak:

the 1st edition – the first edition ‘pierwsze wydanie’
*the 2nd World War*¹⁵ – *the Second World War* ‘druga wojna światowa’
la 1ère fois – la première fois ‘pierwszy raz’
le 1er chapitre – le premier chapitre ‘rozdział pierwszy’
le 2nd test – le second test ‘drugi test; druga próba’
la 3me edition – la troisième edition ‘trzecie wydanie’

Obok tego w języku angielskim stosowane są także potoczne skróty liczebników wielokrotnych w rodzaju:

3ple – triple ‘potrójny; trzykrotny’,
4ple – quadruple ‘poczwórny; czterokrotny’,
5ple – quintuple ‘pięciokrotny’ itd.¹⁶

¹³ Końcówki alfabetyczne liczebników porządkowych w obu tych językach mogą być także zapisywane w górnym indeksie, np. *1st* obok *1st*, *2nde* obok *2nde* itd.

¹⁴ W języku francuskim występują różne formy dopisków skrótowych uwzględniające opozycje rodzaju męskiego oraz żeńskiego.

¹⁵ Obok tego powszechnie stosowane są zapisy w rodzaju *World War II* bądź też *WWII*, *WW2*.

¹⁶ Jak widać, w angielskich liczebnikach krotności pojawia się ksenoangielski odczyt ideogramów cyfrowych, *tri-*, *quadru-*, *quintu-*, co stanowi niezaprzeczalną analogię z zapożyczonymi odczytami sinojapońskimi w japońszczyźnie, a dopiski bez wątplenia również przypominają strategię *okurigany*.

Przykładów można znaleźć wiele, a zapisy takie znajdują swoje uzasadnienie w ekonomii językowej i dążeniu do maksymalnie uproszczonej, skrótowej notacji, gdyż pełne słowne formy odczytu liczebników w ich różnych postaciach fleksyjnych są w oczywisty sposób uciążliwe przy tworzeniu tekstu pisanego. W ten sposób cyfry arabskie są w różnych językach posługujących się alfabetem łacińskim „oswajane” tekstowo i nabierają charakteru pisanych wyrazów języka, bliższych pod względem kształtu innym wyrazom w tekście, bardziej od nich typowym.

W internecie, w którym spotykamy często żartobliwe skracanie zapisu za pomocą niezwykle oryginalnych gier semiotycznych, można zauważyć także wyraziste przykłady ideografizacji cyfr bądź pojedynczych liter, połączonej z całkowitą zmianą znaczenia, np.:

4 U – odczytywane jak angielskie *for you* ‘dla ciebie’

3maj się – odczytywane jak polskie *trzymaj się*

Przypomina to historyczne podstawienia ideogramów chińskich, niezgodne z ich znaczeniami, takie jak na przykład zastąpienie niezachowanego (a przynajmniej niejasnego) do tej pory oryginalnego ideogramu o znaczeniu PRZYCHODZIĆ ideogramem 來 o zbliżonej wymowie *lái*, którego pierwotne znaczenie to PSZENICA¹⁷.

Z naszego punktu widzenia jednak istotne jest to, że cyfry w języku polskim w pełni odpowiadają semiotycznemu statusowi ideogramów i mogą być tak nazywane, jak stwierdził autor cytowanego wcześniej artykułu (Huszczka 2011), w ślad za sugestią Kazimierza Polańskiego. Źródłem jego obserwacji był oczywiście ideograficzny status tradycyjnych cyfr chińskich, które należą do zasobu ideograficznego tego języka, przejętego także do japońszczyzny.

W języku japońskim używane są zresztą równolegle zarówno tradycyjne ideogramy liczebnikowe, takie jak: 一 JEDEN, 五 PIĘĆ, 九 DZIEWIĘĆ, 十 DZIESIĘĆ, 百 STO, 千 TYSIĄC, 万 DZIESIĘĆ TYSIĘCY, 億 STO MILIONÓW, 兆 BILION, które można odczytywać po sinojapońsku¹⁸ odpowiednio jako *ICHI* イチ, *GO* ゴ, *KYŪ* キュウ (lub w postaci obocznej *KU* ク), *JŪ* ジュウ, *HYAKU* ヒャク, *SEN* セン, *MAN* マン, *OKU* オク, *CHŌ* チョウ, a w rodzimym odczycie¹⁹ jako *hito(tsu)* ひとつ, *itsu(tsu)* 一つ, *kokono(tsu)* ここのつ, *tō* とお, *momo* もも, *chi* ち, *yorozu* よろず (lub w dawnej postaci orto-

¹⁷ Ideogram ten zachowuje jednak swoje pierwotne asocjacje znaczeniowe, gdy występuje jako komponent składowy (subideogram) w ideogramach złożonych, np. 麥 PSZENICA – ZBOŻE czy 麵 MAKARON.

¹⁸ Podajemy tutaj również zapis w piśmie sylabicznym *katakana*, które w leksykografii ideograficznej stosuje się tradycyjnie do notacji sinojapońskich odczytów ideogramów.

¹⁹ Rodzime odczyty ideogramów podajemy zgodnie z przyjętym zwyczajem w zapisie pismem sylabicznym *hiragana*.

graficznej よろづ)²⁰, jak i cyfry arabskie, które stanowią pomocniczy zasób ideogramów. Używane są one powszechnie na przykład w zapisie rachuby czasu:

1月 obok tradycyjnego zapisu 一月²¹, w odczycie *ichigatsu* ‘styczeń’;
 1週間 obok 一週間 *isshûkan* ‘(jeden) tydzień’;
 2時25分 obok 二時二十五分 *niji nijû gofun* ‘godzina druga dwadzieścia pięć’;
 2023年 obok 二〇二三年 *nisen nijû sannen* ‘rok dwa tysiące dwudziesty trzeci’.

We współczesnej japońszczyźnie funkcjonuje trojakiemu rodzaju gramatyka zapisu liczb za pomocą ideogramów:

- zgodnie z tradycyjną konwencją chińską, zapis czysto ideograficzny:
 五万六千六百四十八
- zapis oparty na dziesiątej podgramatyce typu zachodniego: 五六六四八
- zapis oparty całkowicie na systemie cyfr arabskich: 56648.

Wszystkie te zapisy są jednak identycznie odczytywane jako *goman rokusen rop-yaku yonjû hachi*. Jest to odczyt sinojapoński, gdyż taka konwencja obowiązuje w tym wypadku.

Odnosząc się do kwestii wspomnianych wcześniej dopisków alfabetycznych do cyfr w tekście polskim, francuskim czy angielskim, musimy też dodać, że dopiski tego rodzaju za pomocą sylabicznego pisma *kana* występują powszechnie w japońszczyźnie w odniesieniu do rodzimej wymowy liczebników i należą do ogromnie rozbudowanego systemu zapisu mieszanego ideograficzno-sylabograficznego, w którym takie uzupełnienia *kaną* noszą nazwę *okurigana*. Tak więc dziewięć podstawowych liczebników japońskich zapisuje się standardowo w następujący sposób:

一つ *hitotsu* ‘jeden’, 一つずつ *hitotsuzutsu* ‘po jednym’,
 二つ *futatsu* ‘dwa’, 二つずつ *futatsuzutsu* ‘po dwa’,
 三つ *mittsu* ‘trzy’, 三つずつ *mittsuzutsu* ‘po trzy’,
 四つ *yottsu* ‘cztery’, 四つずつ *yottsuzutsu* ‘po cztery’,
 五つ *itsutsu* ‘pięć’, 五つずつ *itsutsuzutsu* ‘po pięć’,
 六つ *muttsu* ‘sześć’, 六つずつ *muttsuzutsu* ‘po sześć’,
 七つ *nanatsu* ‘siedem’, 七つずつ *nanatsuzutsu* ‘po siedem’,
 八つ *yattsu* ‘osiem’, 八つずつ *yattsuzutsu* ‘po osiem’,
 九つ *kokonotsu* ‘dziewięć’, 九つずつ *kokonotsuzutsu* ‘po dziewięć’.

²⁰ Ideogramy 億 STO MILIONÓW oraz 兆 BILION nie mają rodzimych odczytów liczebnikowych.

²¹ Zapis ideograficzny zależnie od kontekstu może też być odczytany jako *hitotsuki*, czyli ‘jeden miesiąc’.

Niekiedy taki dopisek może zawierać również ideogram sinojapoński, odczytywany na sposób rodzimy, jak ma to miejsce w porządkowych postaciach tych liczebników:

一つ目 *hitotsume* ‘pierwszy’,
 二つ目 *futatsume* ‘drugi’,
 三つ目 *mittsume* ‘trzeci’,
 四つ目 *yottsume* ‘czwarty’,
 五つ目 *itsutsume* ‘piąty’,
 六つ目 *muttsume* ‘szósty’,
 七つ目 *nanatsume* ‘siódmy’,
 八つ目 *yattsume* ‘ósmy’,
 九つ目 *kokonotsume* ‘dziewiąty’.

W nawiązaniu do tej konwencji możemy uznać polskojęzyczną strategię uzupełniania cyfr w tekście o skrótowe alfabetyczne sugestie odczytu właśnie za mieszany zapis ideograficzno-alfabetyczny. Warunkiem przyjęcia takiej interpretacji będzie jednak zaliczenie cyfr używanych w tekstach polskich do kategorii ideogramów. Z punktu widzenia semiotyki języka naturalnego jest to pogląd całkowicie uzasadniony.

W artykule R. Huszczy pojawia się również interesująca wzmianka o używanym w polszczyźnie systemie cyfr rzymskich, opartym przynajmniej w niewielkiej części na pierwotnym wykorzystaniu jednoliterowych skrótów akronimicznych, w łacinie zapisywanych majuskułą, np. C – łac. *centum* ‘sto’, M – łac. *mille* ‘tysiąc’. Mechanizm akronimii może być tutaj źródłem etymologicznym, chociaż w całości system ten opiera się na znakach literowych, wykorzystywanych jako ideogramy cyfrowe w oparciu o nader złożoną oraz oryginalną gramatykę tworzenia rządów cyfrowych. Współcześnie w polszczyźnie taki zapis wykorzystywany jest w zapisie nazw miesięcy (13 XII 1981 – *trzynastego grudnia tysiąc dziewięćset osiemdziesiąt jeden*), w rachubie stuleci (początek XVIII wieku – początek *osiemnastego* wieku), roku produkcji dzieła (np. filmu: MCMLXXXIII – [rok] *tysiąc dziewięćset osiemdziesiąty trzeci*) czy w nobilitującym celu, jakim jest numeracja liceów w różnych miastach (LVIII Liceum Ogólnokształcące im. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego w Warszawie – *pięćdziesiąte ósme* liceum [...]), numeracja poszczególnych dzieł z danego gatunku muzycznego w dorobku danego kompozytora (np. *IX symfonia* Beethovena – *dziewiąta symfonia* [...], *V koncert brandenburski* Bacha – *piąty koncert* [...], *II koncert* Wieniawskiego – *drugi koncert* [...]) czy numeracja znaczących i często przywoływanych w publikacjach wydarzeń historycznych, takich jak wojny czy rozbiory (np. II wojna światowa – *druga wojna światowa*, I międzynarodówka – *pierwsza międzynarodówka*, III rozbiór Polski – *trzeci rozbiór Polski*).

W systemie cyfr rzymskich nastąpiła więc ideografizacja liter łacińskich i w związku z tym granica między diakrytami, którymi są litery, a ideogramami, którymi są cyfry, okazuje się przekraczalna.

Również w ideograficznym piśmie japońskim można odnaleźć współczesne przykłady mechanizmu transpozycji liter na konwencjonalne znaki o statusie ideogramów. W gazetach japońskich używa się niekiedy na zasadzie skrótu frazy rzeczownikowej „W 杯”, odczytywanej zresztą po anglojapońsku jako *wărudo kappu*, w której litera W zajmuje w druku pole ideograficzne przeznaczone dla pojedynczego ideogramu, a tuż obok pojawia się ideogram 杯 o znaczeniu ‘puchar’ (a także ‘czarka’, ‘kielich’, ‘kieliszek’). Cała ta fraza ma znaczenie ‘puchar świata’ bądź ‘mistrzostwa świata’ i, jak można zauważyć, akronim W wywodzi się z angielskiego wyrazu *world* ‘świat’. Można tutaj podać jeszcze inne przykłady tego typu, takie jak „TV 番組”, który może być odczytany jako *terebi bangumi* ‘program telewizyjny’, i w którym akronim TV da się interpretować jako ekwiwalent ideograficzny.

Zatem w perspektywie ogólnojęzykoznawczej również cyfry rzymskie można zaliczyć do kategorii ideogramów, podobnie jak cyfry arabskie. Należy przy tym pamiętać, że faktyczna etymologia cyfr rzymskich nie może być sprowadzona do czystej akronimii, gdyż w dziejach tego systemu dają się dostrzec różne inne mechanizmy. Niemniej jednak system cyfr rzymskich, współcześnie używany w piśmie pomocniczo, jest całkowicie konwencjonalnym zbiorem symboli literowych funkcjonujących jako ideogramy cyfrowe o etymologii nieprzejrzystej dla użytkowników. Również zasób cyfr arabskich odznacza się analogiczną konwencjonalnością, a ich motywacja etymologiczna jest całkowicie niedostępna użytkownikom²². Tym samym tego rodzaju ideogramy cyfrowe (bądź liczebnikowe) różnią się od chińskich ideogramów cyfrowych używanych w japońszczyźnie, które objaśnia się etymologicznie w słownikach ideograficznych. Ich mechanizm piktograficzny widoczny jest w trzech pierwszych ideogramach zasobu, a mianowicie: 一 JEDEN, 二 DWA oraz 三 TRZY. Może to odzwierciedlać bardzo elementarne czynności liczenia przy pomocy patyczków bądź zapisywanych kresek. Analogiczny mechanizm można przypisać pierwszym trzem cyfrom rzymskim, czyli I, II oraz III²³.

Wracając do narzucanej nieco autorytarnie konwencji zapisu cyfrowego liczebników porządkowych uzupełnionych o znak kropki, musimy stwierdzić, że może ona

²² Dla porządku warto w tym miejscu przypomnieć, że samo określenie *cyfry arabskie* zacierza ich faktyczny rodowód, gdyż wywodzą się one z pisma indyjskiego, a ich kształt stosowany obecnie w alfabetych opartych na łacinie bądź grece został upowszechniony jedynie za pośrednictwem pisma arabskiego. Przy tym współczesne postacie cyfr używanych w krajach arabskich mają zdecydowanie odmienny kształt.

²³ Podobieństwo cyfry rzymskiej X do chińskiego ideogramu cyfrowego 十 DZIESIĘĆ jest zupełnie przypadkowe, gdyż mają one odmienną etymologię. Cyfra X powstała w wyniku połączenia dwóch cyfr V, natomiast ideogram cyfrowy 十 wywodzi się z piktograficznego przedstawienia igły (jest to zarazem pierwotna postać ideogramu 針 IGŁA), zapożyczonego wtórnie do zapisu liczebnika *dziesięć*.

wynikać z odmowy przyznania znakom cyfrowym statusu pisanych wyrazów. Ich ideograficzny charakter jest czymś tak nietypowym, że w alfabetycznym piśmie polskim nie znajduje się dla nich właściwej interpretacji. Cyfry uważa się za symbole pozajęzykowe, a w tekście opatruje się je zdecydowanie nietypowym znakiem kropki, który w praktyce ortograficznej ma zupełnie inny status i funkcję. Zapis 1. jako sugerowany ekwiwalent – najwyraźniej zdecydowanie preferowanego przez zwykłych użytkowników polszczyzny – zapisu 1-szy, ma, jak się wydaje, sygnalizować pozajęzykowy status cyfr arabskich w tekście. Tymczasem należałoby je uznawać za w pełni uprawnione językowe komponenty tekstu oraz, w jego zapisie, za ideogramy cyfrowe, będące w istocie równoprawnymi leksemami grafemicznymi.

Prezentowana tutaj interpretacja cyfr jako ideograficznych komponentów językowych tekstu może wprawdzie odbiegać od przyznawanego im dotychczas statusu obcych, zaczerpniętych z zewnątrz symboli liczbowych, należących do formalnego języka matematyki, jednak znajduje swoje uzasadnienie, jeżeli tylko zaakceptujemy pełny obraz ich użycia w tekstach języka naturalnego. Tym samym będziemy mogli zwrócić uwagę na w pełni zrozumiałą odmienną statusu cyfr w formułach matematycznych od ich użycia w pisanych zdaniach polskich. Cyfry są w nich przecież nie symbolami liczb, lecz pospolitymi komponentami tekstowymi o statusie ekwiwalentnym z leksemami mówionymi w postaci liczebników – w dodatku o różnicowanym kształcie morfologicznym. Właśnie z tego punktu widzenia narzucany silnie zapis w postaci cyfry ze znakiem kropki, np. 1., który ma być odczytywany jako *pierwszy*, *pierwszego* itd., odzwierciedla postawę akceptacji pozajęzykowego w istocie statusu cyfr jako symboli wyłącznie matematycznych, zacierając całe bogactwo morfologicznego różnicowania fonicznej reprezentacji cyfr w tekście pisany. Aby w jakimś stopniu osłabić tę niekonsekwencję, czy nawet jawną sprzeczność, należałoby – uznając odrębność języka dyscypliny ścisłej, jaką jest matematyka (a także inne nauki posługujące się językami formalnymi, odmiennymi w swoich fundamentach od języków naturalnych) – przyjąć, że zarówno wykorzystywanie języka naturalnego jako pomocniczego systemu narracji naukowej, jak i wykorzystywanie cyfr jako pomocniczego systemu narracji w języku naturalnym odznacza się pewną symetrią. Przy tym jednak foniczne odczyty symboli cyfrowych i innych znaków w zapisie formuł matematycznych, zaczerpnięte z języka naturalnego, przybierają status przysługujący tym symbolom w języku formalnym i tracą status leksemów czy też wyrazów języka naturalnego. Na tej samej zasadzie znaki cyfrowe, wykorzystywane w tekście języka naturalnego, tracą status symboli matematycznych i stają się wyrazami języka naturalnego, a w tekście pisany powinny być traktowane właśnie jako ideogramy cyfrowe. W reprezentacji fonicznej (czyli fonicznym odczycie ideogramu) są one różnicowane pod względem zarówno morfologii, jak i semantyki, gdyż pojawia się tutaj nieregularność morfologiczna, polisemia, jako typowe własności języka naturalnego. Dodajmy przy tym, zgodnie z sugestią Kazimierza Polańskiego, że rów-

niez inne symbole matematyczne mają swoją reprezentację foniczną w polszczyźnie i im także można przypisać status ideogramów, na przykład: „+” – *plus* bądź *dodać*, „-” – *minus* bądź *odjąć*, „x” – *razy* bądź *pomnożyć przez*, „=” – *równa się* bądź *wynosi* itd. Także tutaj możemy zaobserwować współwystępowanie odczytów rdzenne polskich i latynopolskich.

Przykład języka japońskiego, w którym ideogramy cyfrowe traktuje się pospolicie jako wyrazy składowe tekstu o statusie rzeczownikowym czy też przymiotnikowym (przydawkowym), pokazuje, że tego typu postawa nie jest niczym nadzwyczajnym.

Skoro język naturalny został zapożyczony do języka matematyki jako podsystem pomocniczy, to występowanie ideogramów cyfrowych w języku naturalnym jest odwróceniem tej sytuacji, gdyż język naturalny posługuje się nimi zgodnie ze swoją własną gramatyką. Pomocniczo jednak polszczyzna (a także japońszczyzna) posługuje się również osobliwą składnią cyfr arabskich, zgodnie z którą każda jednostka zapisu przesunięta o jedno miejsce w lewo oznacza swoją dziesięciokrotność.

W semiotycznej analizie ideogramów cyfrowych można zajmować się także ich zdecydowanie konwencjonalnym charakterem jako znaków języka naturalnego. W wypadku cyfrowych ideogramów japońskich, dla niektórych z nich można ujawniać, jak już wspominaliśmy, ślady pierwotnej motywacji piktograficznej. Natomiast cyfry arabskie używane ideograficznie w polszczyźnie nie wykazują współcześnie żadnych śladów motywacji strukturalnej, są czysto konwencjonalne i raczej trudno rozkładalne na diakryty. W ich artykulacji grafemicznej stosuje się częściej zapis ciągły niż zapis segmentowany na diakryty. Oznacza to, że cyfry są postrzegane jako niepodzielne na znaczące jednostki niższego rzędu i raczej trudno segmentowalne na bardziej elementarne diakrytografy. Niezależnie od tego ich kontrast semiotyczny jako opozycja kształtu jest na ogół wyrazisty dla każdego użytkownika. Tym samym znaczenia ideogramów cyfrowych w postaci cyfr arabskich przypisuje się im na zasadzie konwencji semiotycznej bez jakiegokolwiek motywacji o charakterze piktograficznym. Ideogramy te tworzą jednak niewielki, dziesięcioelementowy zasób, toteż użytkownicy języka odróżniają je na ogół skutecznie. Niekiedy jednak w zapisie ręcznym mogą się one przedstawiać mało wyraziście, co dotyczy na przykład zróżnicowanych językowo konwencji zapisu. Pod względem struktury grafemicznej cyfry arabskie stanowią jednak stosunkowo prosty system, zarówno w kodowaniu, jak i w dekodowaniu. Różnią się zatem zasadniczo od ideogramów w piśmie japońskim, które tworzą niezwykle rozbudowany zasób jednostek, liczonych w tysiącach, a nie w dziesiątkach, i w tym wypadku ich struktura grafemiczna musi być rozkładalna i porównywana na zasadzie analogii oraz przeciwieństw. Ich motywacja strukturalna, nieograniczająca się do piktografii, jest istotnym środkiem ułatwiającym opisanie tego ogromnego zasobu, nie tylko grafemicznego, lecz także, w oczywisty sposób, leksykalnego.

W tekstach polskich cyfry jako leksemy ideograficzne stosowane są często w potocznej odmianie języka, gdyż w staranniejszym stylu cyfry zastępuje się najczęściej zapisem ich ekwiwalentów fonicznych (nie dotyczy to jednak większych liczb). Natomiast w języku japońskim ideogramy cyfrowe występują we wszystkich stylach funkcjonalnych i nie są nacechowane ani potocznością, ani podniosłością stylistyczną, są jednostkami stylistycznie neutralnymi.

Na zakończenie warto byłoby zwrócić uwagę na fakt, że termin *ideogram*, mający status terminu ogólnojęzykoznawczego chętnie wykorzystywanego na przykład w typologii systemów pisma, bywa już od dłuższego czasu poddawany krytyce i często zastępowany przez inne propozycje terminologiczne, takie jak *semiogram*, *logogram* czy *morfogram*²⁴. Propozycje te wydają się w charakterystyczny sposób odbiegać od intencji interpretacyjnych zawartych w obu wykorzystanych tutaj definicjach leksykograficznych i zmierzają w kierunku podważania autonomiczności ideogramów w języku naturalnym, jako posiadających własne znaczenie jednostek systemu graficznego, powiązanych w szczególny sposób z wyrazami fonicznymi. Jednocześnie sugeruje się czysto instrumentalny charakter pisma ideograficznego, służącego „technicznie” do zapisu leksykalnych jednostek mowy. Jest pewnym paradoksem, że taka postawa zyskuje uznanie także w obrębie sinologii. Dodatkowo bywa tu silnie akcentowany relatywizm pisma chińskiego, odróżniający je zdecydowanie od innych systemów graficznych, czego wyrazem jest, ostatnio częściej propagowany termin *sinogram* jako europejska kalka chińskiego terminu *hànzì* 漢字 (jap. *kanji*) ‘znaki pisma [chińskiej dynastii] Hàn’²⁵ w funkcji zastępnika przestarzałego, zdaniem autorów tej innowacji, terminu *ideogram*. Jednak w typologii języków oraz w językoznawstwie ogólnym pomysł ten nie znajduje żadnego uzasadnienia.

²⁴ W niniejszym tekście określenie *ideogram* jest wykorzystywane jako ekwiwalent językowego znaku należącego do systemu pisma ideograficznego, w którym jego odpowiednikiem nie jest *diakryt*, jak w alfabecie, ani *sylobogram*, jak w diakrytowym piśmie sylabicznym, a cały leksem jako znacząca jednostka języka. Istotna jest tu bowiem sama denotacja oraz definicja, a nie tradycyjna etymologia tego terminu („pojęciopis”).

²⁵ Chiński morfem *-hàn-* 漢- oraz jego sinojapoński ekwiwalent *-kan-* jest utożsamiany ze znaczeniem Chin w ogóle i w tym znaczeniu występuje w wielu ideograficznych złożeniach sinojapońskich, np. *kango* 漢語 ‘wyrazy (złożenia) sinojapońskie’, *kanshi* 漢詩 ‘wiersz chiński; poezja chińska’, *kanbun* 漢文 ‘klasyczne teksty chińskie (klasyczo-chińskie)’, *kanpô* 漢方 ‘tradycyjna medycyna chińska’, *Kan-Wa jiten* 漢和字典 ‘słownik ideogramów sinojapońskich’. W czasach dynastii Hàn doszło bowiem do standaryzacji pisma ideograficznego, które w niemal niezmiennym kształcie przetrwało aż do czasów dzisiejszych.

Bibliografia

- Handel, Z. 2019. *Sinography: The Borrowing and Adaptation of the Chinese Script*. Brill Academic Publishers.
- Hayashi, O. red. nauk. 1992. *Gendai kango reikai jiten / Współczesny słownik klasyczoński-japoński ilustrowany przykładami*. Tôkyô: Shôgakukan.
[『現代漢語例解辞典』1992. 林大(監修). 東京: 小学館.]
- Huszcza, R. 2012. *Gramatykalizacje japońszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW.
- Huszcza, R., Ikushima, M., Majewski, J., Pietrow, J.A. 2003. *Gramatyka japońska*, t. 2, cz. 2: *Morfologia*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Huszcza, R. 2011. Monolingwalna i konfrontatywna charakterystyka japońszczyzny w leksykografii. *Lexicographica Iapono-Polonica*, s. 153–176.
- Kamata, T., Yoneyama, T. 1992. *Daikangorin / Wielki las wyrazów sinojapońskich*. Tôkyô: Taishûkan Shoten. [鎌田正, 米山寅太郎 1992. 『大漢語林』. 東京: 大修館書店.]
- Kane, D. 2006. *The Chinese Language. Its History and Current Usage*. Singapore: Tuttle Publishing.
- Karlgren, B. 1971 (1923). *Sound and Symbol in Chinese*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Kôno, R. 1994. *Mojiron / Grafemika*. Tôkyô: Sanseidô. [河野六郎 1994. 『文字論』. 東京: 三省堂.]
- Künstler, M.J. 1970. *Pismo chińskie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Majewicz, A.F. 1989. *Języki świata i ich klasyfikowanie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ogawa, T., Nishida, T., Akatsuka, K. red. 1986 (1968). *Kadokawa Shinjigen / Nowe etymologie ideogramów* [według wydawnictwa] *Kadokawa*. Tôkyô: Kadokawa Shoten.
[『角川新字源』1986 (1968). 小川環樹, 西田太一郎, 赤塚忠(編). 東京: 角川書店.]
- Pietrow, J.A. 2011. *Kategoryzacja kwantytatywna w języku japońskim*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Pietrow, J.A., Wojciechowski, B.T. red. 2011. *Lexicographica Iapono-Polonica I 2011*. Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW.
- Pietrow, J.A., Wojciechowski, B.T. red. 2013. *Lexicographica Iapono-Polonica II*. Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW.
- Pietrow, J.A. 2013. Model opisu leksykograficznego w słowniku *Gakken Kan-Wa daijiten*. *Lexicographica Iapono-Polonica II*, s. 311–326.
- Podracki, J., Gałązka, A. 2001. *Kieszonkowy słownik interpunkcyjny PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Polański, K. red. 1993. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sasahara, H. 2014b. *Kun'yomi no hanashi. Kanji bunka to Nihongo / O rdzenie japońskich odczytach* [ideogramów]. *Cywilizacja pisma chińskiego a język japoński*. Tôkyô: Kadokawa Gakugei Shuppan. [笹原宏之 2014b. 『訓読みのはなし—漢字文化と日本語』. 東京: 角川学芸出版.]
- Tôdô, A. 1983 (1969). *Kango to Nihongo / Wyrazy sinojapońskie a język japoński*. Tôkyô: Shûei Shuppan. [藤堂明保 1983 (1969). 『漢語と日本語』. 東京: 秀英出版.]
- Tôdô, A. red. 1995 (1980). *Gakken Kan-Wa daijiten (kijôban) / Wielki klasyczoński-japoński słownik ideograficzny (wydanie podręczne)*. Tôkyô: Gakken Kenkyûsha.
[藤堂明保(編) 1995 (1980). 『学研漢和大事典(机上版)』. 東京: 学研研究社.]
- Wolański, A. 2008. *Edycja tekstów. Praktyczny poradnik*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

***Ideograms in the Japanese and Polish script from the semiotic point of view
– An analogy seen in both languages***

Summary

Within the graphemic system, Polish, like many other languages using the Latin alphabet, displays a certain characteristic analogy with the ideographic Sino-Japanese script used in the Japanese language. The analogy involves the presence of a small set of digital ideograms used to write numerical expressions. These expressions, contrary to digital rows representing mathematical formulae, are elements of the natural language lexicon, and their digital notation is abbreviated following the principle of linguistic economy. This principle prompts users to annotate digital ideograms with alphabetical markers that cue their pronunciation in the text.

Keywords: ideograms – ideographic script – Arabic numerals – Roman numerals – Japanese language – syllabic markers – alphabetical markers – notation of cues for the pronunciation of numerals.

Trans. Marta Falkowska